
Utjecaj terorizma na ulogu i djelovanje medija

JELENA JURIŠIĆ*
MARKO ŠAPIT**

Sažetak

Poslije 11. rujna 2001. nisu drastično povećani samo razmjeri i ciljevi terorizma, nego je proširen i krug društvenih grupa i instituta u koje on zadire. Bit “klasičnog” terorizma točno je izražena u starome kineskom aforizmu: “ubiti jednoga – uplašiti stotine”. Poslije napada na WTC nije promijenjen broj žrtava samo toga nego i većine terorističkih napada koji su uslijedili diljem svijeta pa bi taj aforizam sada mogao glasiti: “ubiti tisuće – uplašiti milijarde”. Ako je, dakle, klasični terorizam bio svojevrsni “trio” čiji su sudionici bili “teroristi + njihove žrtve + vlast”, suvremeni terorizam sve češće poprima oblik “kvarteta” u kojem su “teroristi + njihove žrtve + vlast + masovni mediji”.

Ključne riječi: terorizam, masovni mediji, informacijski terorizam, medijski terorizam, sloboda medija i informiranje, ograničavanje medijskih sloboda

Sama riječ “terorizam” danas nas odmah podsjeća na napad na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. i mnogobrojne žrtve tih dramatičnih događaja, ali se odmah potom prisjetimo i trodnevne tragične talačke krize u školi u Beslanu u rujnu 2004., miniranja pruge na željezničkom kolodvoru u Madridu 11. ožujka iste godine, bombaških napada u centru Istambula tijekom 2003.-2004., upada terorista i krvavog oslobađanja više od 800 gledatelja i glumaca u moskovskom kazalištu 2002., rušenja stambenih nebodera u Moskvi 1999., napada na veleposlanstva SAD-a u Keniji i Tanzaniji 1998., ali i na vojnu intervenciju antiterorističke koalicije u Afganistanu, pa i u Iraku. Tome su pridonijeli novinari, odnosno mediji, jer terorizam nije nikakva moderna pojava, on postoji otkad je svijeta.

* Jelena Jurišić, predavač na studiju novinarstva Hrvatskih studija.

** Marko Šapit diplomirao je na studiju novinarstva Hrvatskih studija u svibnju 2005. godine.

U početku, kao i danas, teror je bio nasilje vladajućih nad podređenima, a odgovor na taj teror bio je terorizam – borba protiv države i svega što ona predstavlja i sadržava (Kalinić, 2003.: 11). Oduvijek je bilo nasilnog otpora protiv despotske vlasti, mijenjala su se vremena i države, ideali i parole, vrste oružja i načini ubojstva, ali nepromjenjiv je bio sastav terorističkog “tandema”: teroristi i njihove žrtve. Terorizam nije ni filozofija ni pokret, on je sredstvo. Sredstvo postizanja određenih ciljeva, nasilje radi učinka, ali katkad ne samo zbog važnosti stvarnih žrtava terorista. Zapravo, žrtva može biti posve nevažna, nebitna, strah je namjeran i bitan. Zato se terorizam, prema mišljenju Pavla Kalinića, može definirati kao “metode kojima određena organizirana skupina ili stranka pokušava ostvariti svoje ciljeve sustavnim primjenom nasilja. Time se terorizam ne razlikuje samo od terora države, nego i od nasilja mase ili masovne pobune” (Kalinić, 2003.: 12).

George Bush st., kao potpredsjednik SAD-a, 1988. godine definirao je teroriste kao one “koji ubijaju suce, novinare, članove vlade, policajce, svećenike i druge koji brane vrijednosti građanskoga društva. Borci za slobodu, naprotiv, nastoje se pridržavati međunarodnoga prava i pravila civiliziranog ponašanja. Oni napadaju ciljeve, a ne nezaštićene civile” (Kalinić, 2003.:33). Ta je definicija postala vrlo upitnom nakon akcije Pustinjska oluja, a legitimnost je konačno izgubila nakon 11. rujna kad je u udaru putničkih zrakoplova u nebodere Svjetskoga trgovinskog centra (WTC) i u sjedište Pentagona poginulo ukupno 3.033 osobe. A od šezdesetih godina 20. stoljeća teroristima je postajalo sve važnije da njihove akcije prate mediji, kojima neke od njih, primjerice baskijska teroristička organizacija ETA, dojave pokretanje svake svoje akcije ili preuzmu odgovornost za njih. Tako se teroristički tandem pretvorio u trijadu – nezaobilaznim “sudionikom” svih suvremenih terorističkih akcija postali su masovni mediji (Cyganov, 2004.: 3).

No mediji nisu postali nezaobilaznim dijelom terorizma preko noći, ili tek nakon napada na WTC. Još je 1986. godine u izvještaju posebne vladine komisije SAD-a za borbu s terorizmom zaključeno: “Među čimbenicima koji sudjeluju u porastu broja incidenata treba istaknuti uspjehe terorista u zadbivanju široke reklame i širenju utjecaja na masovnu publiku. Teroristi razmatraju ulogu masovnih medija u širenju vlastitih poruka po svijetu kao jednu od osnovnih u postizanju svojih ciljeva” (Cyganov, 2004.: 22).

Pritom treba spomenuti i mišljenje Marata Geljmana, ruskog novinara koji je napisao knjigu *Ruski način – Terorizam i masovni mediji u trećem tisućljeću*. On tvrdi da se medijski terorizam pojavio u posljednjoj četvrtini 19. stoljeća, s razvojem sredstava masovne komunikacije, primjerice, uvođenjem parnog stroja u tiskare i izumom telegrafa (Geljman, 2004.: 17-18). No do prije nekoliko godina to medijsko oružje nije djelovalo punom snagom zbog nekih osobina medijske okoline, ali one su se doslovno promije-

nile pred našim očima s televizijskim prijenosima uživo i internetskom revolucijom.

Do početka 21. stoljeća, kako je u svojoj knjizi *Nastajanje terorizma* utvrdio francuski sociolog Michel Wievorka, postojala su četiri zasebna odnosa terorista i medija (Wievorka, 1993.: 43-45). Prvi je opisan kao *potpuna indiferentnost*, kad teroristi ne žele zastrašiti nikoga osim žrtava, niti svojim djelima stvoriti propagandni puč. Ta je kategorija potpuno realna jer čak i u izazivanju straha kod određene skupine budućih žrtava, počinitelj se oslanja na neki kanal ili medij komunikacije kako bi prenio prijetnju. Ako ne postoji namjera izazivanja straha, tada nasilje nije terorističke naravi. Drugi je način odnosa medija i terorizma *relativna indiferentnost*, u kojem činitelji nasilja ostaju indiferentnima prema pojavljivanju na naslovnicama, ne zbog nezainteresiranosti za najmoćnije medije, nego zato što već postoje komunikacijski kanali kojima mogu iznijeti i objasniti svoja stajališta. Vrsta kanala koji već postoje jesu legalan i relativno slobodan tisak, radio i centri za slobodno izražavanje, poput sveučilišta, crkvi i džamija, a njih je francuski sociolog izdvojio kao alternativne medije. Treća vrsta odnosa medija i terorista je *medijski orijentirana strategija*, koja je samoobjašnjavajuća. U tu je kategoriju Wievorka ubrojio terorističke napore da medije potaknu na akciju, kao i “kalkuliranu manipulaciju onoga što znaju o medijskom djelovanju” (Wievorka, 1993.: 44).

Smatrao je kako je to jedini slučaj u kojem se teroristi nalaze u instrumentaliziranom odnosu s medijima. No, u stvarnosti, svojstvo je same akcije teroriziranja da se neki oblik medija, kakav god bio i koliko god bio primitivan, iskoristi kao instrument za širenje poruka prijetnje i zastrašivanja. To je jednako primjenjivo i na četvrti odnos medija i terorizma, koji Wievorka naziva *potpunim raskidom*, iako smatra iako bi ga možda bilo bolje nazvati prisiljavanjem medija. Pritom opisuje pokušaje i slučajeve u kojima teroristi medijske organizacije, urednike, novinare i komentatore vide kao neprijatelje koje treba kazniti i uništiti. Naime, oni koji rade u medijima često su bili ciljevi terorističkog nasilja u područjima teških sukoba, a takvi su slučajevi još uvijek česti. Neke novinare i urednike napadaju zbog toga što su na neki način uvrijedili teroristički pokret. Drugima se prijeti i napada ih se da bi ih se spriječilo u objavljivanju neke pojedinosti terorističkih aktivnosti koji žele prikriti. A treći postaju metom terorista kako bi potonji vlasti i javnosti pokazali svoju čvrstinu, odlučnost, žestinu.

Dakle, ne samo da mediji imaju izgrađen odnos prema teroristima, nego i teroristi prema masovnim medijima i uopće problemu komunikacije. Ne može se zanijekati da je terorizam, iako se nije pokazao djelotvornim kao glavno oružje u rušenju vlada i prisvajanju političke moći, iznimno djelotvorno sredstvo za populariziranje političkih ciljeva i slanja prijetnji široj publici, osobito u otvorenim i pluralističkim društvima. Teroristi na medije u

tim društvima gledaju na ciničan i oportunistički način, za njihove vrijednosti i stajališta nemaju ništa osim prezira (Schmid, 1989.: 539). Međutim, brojni su teroristički vođe posve svjesni da se njihovim ciljevima može naštetiti nepovoljnim publicitetom. Stoga etablirani i složeni pokreti i njihove političke organizacije, poput Sinn Feina, Harri Batasune ili Al-Qa'ide, ulažu mnogo vremena i napora u vođenju propagandnog rata, i pred domaćom i pred inozemnom javnošću. Nedavna povijest, ali i sadašnjost terorizma jasno pokazuje da se teroristi hrane publicitetom, i bilo bi nerazumno to nijekati. To, pak, ne znači da mediji, uključujući i one najuglednije, dijele vrijednosti terorista, ali ipak pokazuje da su i oni podložni eksploataciji i manipulaciji od nemilosrdnih terorističkih organizacija. U korištenju televizije, radija i tiskovnih medija, teroristi imaju četiri glavna cilja:

1. promicati djelo i stvoriti ekstremno snažan strah u ciljnim skupinama;
2. zadobiti široku potporu za svoj cilj među stanovništvom i međunarodnim javnim mnijenjem naglašavajući teme poput pravednosti svog cilja i neizbježnosti pobjede;
3. frustrirati i omesti reakciju vlasti i snaga sigurnosti, primjerice izjavljivanjem da su njihove praktične protuterorističke mjere po sebi tiranske i kontraproduktivne;
4. mobilizirati, potaknuti i povećati tijelo svojih stvarnih i potencijalnih pristasa i time povećati regrutiranje, prikupiti nova sredstva i potaknuti daljnje napade (Schmid, 1989.: 553).

Poslije 11. rujna 2001. drastično su povećani ne samo razmjeri i ciljevi terorizma, nego je proširen i krug društvenih grupa i instituta u koje on zadire. Bit "klasičnog" terorizma točno je izražena u starom kineskom aforizmu: "ubiti jednog – uplašiti stotine". Poslije napada na WTC promijenjen je broj žrtava ne samo toga nego i većine terorističkih napada koji su uslijedili širom svijeta: "ubiti tisuće – uplašiti milijarde" (Hoffman, 2003.: 226). "Javnost" svake suvremene terorističke akcije nije samo njezina sastavnica, nego se često upravo time objašnjava njihova tehnologija i taktika. Terorističke akcije čija je publika mala ili je uopće nema, s gledišta njezinih autora i organizatora, smatraju se neuspjelim ili kao da se uopće nisu dogodile. Stoga, ako je klasični terorizam bio svojevrсни "trio" čiji su sudionici bili "teroristi + njihove žrtve + vlast", suvremeni terorizam sve češće poprima oblik "kvarteta", u kojem su "teroristi + njihove žrtve + vlast + masovni mediji" (Cyganov, 2004.: 20).

"Suvremeni terorizam nezamisliv je bez medijskog faktora" – tvrde Douglas B. Johnson i John P. Martin, vodeći američki stručnjaci u području terorizma (Cyganov, 2004.: 23). Otprilike u 95% slučajeva organizatori terorističkih akcija obraćaju se medijima kako bi preuzeli odgovornost za te akcije. Prema podatcima Briana Jenkinsa, jednoga od najpoznatijih istražitelja

terorizma, suvremeni teroristi koji uzimaju taoce gotovo su uvijek tražili izravan pristup u eter radiopostaja i televizijskih postaja. Danas, doduše, da bi javili o počinjenom djelu, zatražili otkupninu ili iznijeli neki drugi zahtjev u zamjenu za oslobađanje talaca sve se češće koriste videokasetama i Internetom, što brojne televizijske postaje širom svijeta spremno preuzimaju. Nezadovoljni tim “prinudnim” ili “drugorazrednim” informiranjem, većina postojećih terorističkih skupina i organizacija nastoji imati vlastite masovne medije – novine, radiopostaje, informativne agencije, televizijske studije. Njihova uloga nije samo informativno-propagandno djelovanje i utjecaj na širu javnost, nego se i vrlo aktivno koriste za objavljivanje šifriranih instrukcija teroristima, poput upozorenja, parola, nacрта, odnosno za organizacijsko-terorističku djelatnost.

Informatizacijom društva pojavili su se i novi oblici manifestiranja terorizma. Koliko god je informatizacija sa stalno dostupnim i trenutčno pristupačnim bazama podataka bitno suzila mogućnosti djelovanja terorističkih skupina, ipak se korištenjem Interneta došlo do novih mogućnosti za suprotstavljanje sve superiornijoj državi. Terorizam se počeo širiti putem Interneta, a istodobno i protiv Interneta. Suprotstavljene strane pokušavaju blokirati mrežna mjesta protivnika, onesposobiti baze podataka i uopće spriječiti potencijalne korisnike da se koriste njima neprihvatljivim izvorima na mreži.

Teroristi se sve češće koriste Internetom gdje se često mogu pronaći informacije terorističkih skupina i prijete njihovih vođa, ali i najave pravih medijskih terorističkih akcija. Prva takva prijetnja zabilježena je 1999. godine kad su uredi za odnose s javnošću dvadesetak zemalja svijeta dobili elektroničku poruku koju je potpisala skupina časnika ruske raketne postrojbe smještene u Kalužskoj oblasti, naoružane nuklearnim strateškim raketama (Cyganov, 2004.: 24).

Primatelji poruke “informirani” su da će, nezadovoljni svojim siromaštvom, časnici raketirati važne industrijske i vojne objekte zapadnih zemalja, ako im njihove vlade ne isplate veliku svotu novca. Ta medijska teroristička akcija, iako nije doprla do masovne publike, izazvala je lavinu negativnih reakcija i emocija kod vlada i tajnih službi zemalja kojima je prijetnja bila namijenjena, ali i uvođenje rigoroznih sigurnosnih mjera u informatičkom sustavu ruske vojske, uključujući i zabranu pristupa računalima, osobito Internetu, bez nadzora za vojnike i časnike.

Sve prethodno navedeno svjedoči o pojavi novog oblika terorizma – *informacijskoga terorizma*. “To je nova vrsta terorističke djelatnosti pod kojom se podrazumijeva ciljani utjecaj na informacijsku infrastrukturu kako bi se stvorili uvjeti koji rezultiraju katastrofalnim posljedicama različite strane života i djelatnosti društva i države” (Panarin, Panarina, 2003.: 317). Autori te definicije razlikuju dva oblika informacijskoga terorizma: *informacijsko-psihološki terorizam* (kontrola nad masovnim medijima sa svrhom ši-

renja dezinformacija, glasina, demonstracije moći terorističkih organizacija) i *informacijsko-tehnički terorizam* (nanošenje štete nekim dijelovima i cijeloj informacijskoj sredini protivnika: uništavanje infrastrukture i baza podataka, prekidanje linija veze itd.). Ukrajinski stručnjak za pitanja nacionalne sigurnosti profesor Viktor Cyganov kao posebnu vrstu informacijsko-psihološkog terorizma smatra i medijski terorizam, koji se pojavljuje u *otvorenom* (propaganda, reklama, agitacija, informacijsko priopćenje) i *zatvorenom* obliku (audiosugestija i videosugestija, tj. zvučno i vizualno utjecanje, čak i hipnoza, neuro-lingvističko programiranje i druge psihološke tehnologije) (Cyganov, 2004.: 25).

Osnovna, istodobno i zajednička, osobina svih tih oblika medijskoga terorističkog manipuliranja individualnom i društvenom psihom jest dezinformacija. Ona može biti u obliku formuliranja i masovnog širenja medijskim kanalima lažne, iskrivljene ili tendenciozno prikupljene informacije kako bi teroristi utjecali na ocjene, namjere i orijentaciju stanovništva, političkih vođa i državnog rukovodstva. Na žalost, brojni teoretičari i analitičari medija, bez obzira na to koliko to isprva paradoksalno zvučalo, tvrde da upravo “psi čuvari demokracije”, kakvima se često smatraju mediji u 21. stoljeću, smatraju da su se upravo masovni mediji s njihovim komercijalnim eksploatairanjem straha i zabrinutosti, uz pomoć klišeja o bezizlaznosti i nezaštićenosti kod velikog broja ljudi, pretvorili u jedan od izvora tih dezinformacija, odnosno informacijsko-psihološke i socijalno-političke nestabilnosti (Cyganov, 2004.: 26).

Na strateškom planu medijski je terorizam namijenjen izazivanju i stimulaciji kaosa, rušenju socijalne stabilnosti, jačanju atmosfere pesimizma i društvene napetosti, izazivanju sukoba u društvu, destabiliziranju funkcioniranja vlasti, izazivanju nepovjerenja stanovništva prema namjerama i djelovanju vlasti. S druge strane, upravo medijski terorizam često provocira situacije kad se “kao hitne antiterorističke mjere donose antidemokratske mjere i pojavljuje se nužnost ograđivanja stanovništva ne samo od terorista nego i od pomahnitalih snaga sigurnosti” (Han, 1993.: 210), kao što je, primjerice, posljednjih godina, slučaj u Sjedinjenim Državama i Rusiji, a već desetljećima u Izraelu.

U uvjetima tržišta i konkurencije koja se svakim danom, zahvaljujući digitalnim i kompjutorskim tehnologijama, povećava, ali i geopolitičkih odnosa i stanja u svijetu, terorizam je najvažniji izvor informacija za suvremene masovne medije. Upravo im terorizam svojim djelovanjem i značenjem osigurava, u oštroj konkurenciji s drugim medijima, nužnu ekskluzivnost, senzacionalnost, stalnu pozornost masovne publike, a to znači i privlačnost za oglašivače te samim time informativni i najzad politički utjecaj. Budući da nije samo svaka teroristička akcija, nego i sve što je povezano s terorizmom u informativnom smislu senzacija, u utrci za njom mediji idu na sve.

Kako bi privukli pozornost i osvojili masovnu publiku, u pripremanju i objavljivanju svojih materijala mediji polaze od sljedećih čimbenika:

1. Privlačnost teme za publiku. Upravo je to razlog što mediji sve češće objavljuju informacije koji se tiču problema poput prijetnji državnoj, društvenoj ili osobnoj sigurnosti, osobito terorističkim prijetnjama i samom terorizmu, tehnološkim, prirodnim i ekološkim opasnostima.
2. Neuobičajenost činjenica. To označuje da će informacija o svakom ekstremnom događaju – oružanim sukobima, terorističkim napadima, odjecima kriminalističkih djela – uvijek u medijima dominirati nad svakodnevnim, uobičajenim životom. Iz toga i proizlazi svim medijima svojevrsna, bez iznimaka, privlačnost senzacionalizma.
3. Novitet materijala. Novo uvijek privlači pozornost. Najveću zaradu na medijskom tržištu ima onaj koji je prvi objavio svoj informacijski proizvod. “Terorističke” vijesti i “prijetnje” najbolje se prodaju (Cyganov, 2004.: 27).

Zbog svega navedenog terorizam, za razliku od lokalnih događaja i problema, postaje događajem velike gledanosti, super-spektaklom, te mu se upravo naporima masovnih medija pridaje status “međunarodne pojave”. Suvremeni se terorizam stoga, u pravilu, sastoji od dviju osnovnih faza koje često prekrivaju jedna drugu: nasilne i informativne. Kad prevladava posljednja, smatra Viktor Cyganov, možemo govoriti o medijskom terorizmu, a suvremeni je terorizam upravo takav.

Već je više puta spomenuto da se teroristi koriste medijima kako bi, među ostalim, promicali svoje djelovanje i ideologiju, širili strah, osigurali potporu javnosti i “opravdavali” svoje napade višim društvenim razlozima. Upravo zato brojni novinari smatraju da, izvještavajući o terorističkim organizacijama, njihovoj ideologiji i napadima, mediji postaju taocima terorizma jer tako šire njegovu propagandu. Tog se stajališta pridržava i Jim Bitterman, dopisnik CNN-a iz Pariza, koji smatra da treba ozbiljno razmisliti kako izvještavati o terorizmu, jer “publicitet hrani terorističke akcije, a totalno medijsko ignoriranje nije rješenje” (Malović, 2004.: 77).

Svaki veći teroristički čin ujedno je i važna vijest, *top news* ili *breaking news*, a takvu će vijest objaviti svaki ugledan medij, ali time istodobno i postati produženom rukom samih terorista. Tako, smatra Marat Geljman, “informatijski prostor postaje ratnim teritorijem, a to znači da i novinar postaje vojnik ... Dakako, ne svaki i ne uvijek. Ali uvijek trebamo imati na umu da čovjek koji danas radi na televiziji upravlja bombarderom, onaj u novinama naoružan je automatskom puškom ... Čak je i skromni vlasnik mrežnog mjesta naoružan barem nožićem ...” (Geljman, 2004.: 24).

Tako poznata metafora “riječ može ubiti” dobiva stvarno značenje. Upravo je takva moć suvremenog novinarstva jer informacija koju ono prenese javnosti može imati razarajuću snagu. To je na najgori mogući način pokazao i dokazao ugledni američki tjednik *Newsweek*, čiji je tekst, objavljen 9. svibnja 2005., o mučenju pri ispitivanju iračkih i afganistanskih zatočenika u zatvoru Guantanamo Bay kao i o oskrvnjivanju Kurana, kojim su se američki vojni istražitelji navodno koristili kao toaletnim papirom, u nekoliko muslimanskih zemalja izazvao demonstracije i neredu u kojima je bilo i ljudskih žrtava. Slične je posljedice mogao imati i pristup katarske televizijske postaje Al-Jazeera kojoj su američke vlasti posljednjih godina, zbog toga što objavljuje prijetnje terorista svijetu snimljene na videokasetama, više puta prijetile, a George W. Bush je čak razmišljao o bombardiranju sjedišta postaje.

Kako, dakle, izvještavati o terorizmu? Mediji trebaju slobodu u svome djelovanju, pa tako i u izvještavanju o terorističkim akcijama i analizi stvarnih razloga za terorizam. Kako izvještavati nepristrano i uravnoteženo, a pritom ne dati potporu suludim terorističkim djelima koja ugrožavaju nevine ljude? Kako sačuvati slobodu izvještavanja i objašnjavati terorističke napade? Najzad, kakva je uloga novinara? Mediji trebaju informirati ne zauzimajući se ni za jednu od strana u sukobu. Teorijski je to jednostavno, no u praksi je bitno složenije.

Postoji nekoliko glavnih političkih opcija u demokratskim društvima u pogledu medijskih reakcija na terorizam:

- Prvo je politika *laissez-faire*. To podrazumijeva da nikakve specijalne mjere u pogledu medijskog pokrivanja terorizma ne trebaju biti poduzete, koliko god prekršaj ili opasnost od prekršaja bili ozbiljni. Očiti su nedostaci takvog pristupa: rafinirane terorističke organizacije svjesne vrijednosti medija iskoristit će njihovu veliku moć kako bi pojačale propagandu i objavile svoje ideje ili natjerale vlasti, kompanije ili bogate pojedince na ustupke ili isplatu otkupnine. U najmanju ruku, pristup *laissez-faire* potaknut će napade koji dovode živote u opasnost i predstavljaju rizik za imovinu.
- Druga su politička opcija različiti oblici *cenzure medija ili zakonske regulacije*. S obzirom na veliku moć medija, gotovo ne iznenađuje što su neke zemlje, suočene s ozbiljnim terorističkim prijetnjama, nastojale teroristima uskratiti izravan pristup medijima. No čak i one zemlje koje ponajviše muči terorizam, teško se odlučuju krenuti putem sveobuhvatnoga cenzuriranja medijskog pokrivanja terorizma. Opće je priznato da je potrebno izbjeći da teroristi upravljaju masovnim medijima, ali ako se sloboda medija žrtvuje u ime borbe protiv terorizma, tada se malim skupinama terorista dopušta da razore jedan od ključnih temelja demokratskog društva. Cenzura, u bilo kojem obliku, ide na ruku neprijateljima

demokracije. Ona je, također, uvreda za inteligenciju javnosti i njezino uvođenje posve bi potkopalo povjerenje javnosti u vjerodostojnost medija.

- Treća je opcija medijske politike, kad je posrijedi praćenje terorizma, pristup koji zagovaraju odgovornije medijske organizacije, takozvano *dobrovoljno suzdržavanje*, kojim se pokušavaju izbjeći opasnosti eksploatacije i manipulacije. Mnoge veće medijske organizacije prihvale su smjernice koje obvezuju na promišljenu, savjesnu pozornost i suzdržanost u pokrivanju terorizma, izbjegavanje pružanja platforme teroristima, kao i ometanja komunikacije vlasti. Mnogi se odlučuju na angažiranje stručnih savjetnika u kriznim situacijama kako bi se izbjeglo postavljanje pitanja od strane vlasti ili izvještavanje koje bi moglo pogoršati stanje. Obvezno je poštovanje svih policijskih naredbi te postizanje uravnotežene duljine izvještaja, tako da vijest o teroristima ne utječe na objavljivanje drugih važnih vijesti dana. Time je još uvijek omogućeno izravno prenošenje s mjesta događaja, ulaženje u bit problema, dobivanje publiciteta, ali i izvještavanje o možebitnim naredbama ili akcijama za koje se može pretpostaviti da su namijenjene utjecanju na izvještavanje ili njegovu zabranu (Schmid, 1989.: 559-560).

Tako je, dakle, u teoriji koju većina novinara velikih svjetskih medijskih kuća poštuje i praktički nema dvojbi oko navedenih pristupa kad izvještavaju o zbivanjima u trećim zemljama. No, čim se teroristički čin dogodi u njihovoj zemlji, ili su žrtve državljanima velikih sila, kriteriji se drastično mijenjaju. Teroristički čin se nedvosmisleno osuđuje ne stedeći riječi koje katkad prelaze u govor mržnje. A upravo će po tome u novinarstvu biti zapamćen 11. rujna kad su se američki mediji našli na testu iz etičkih načela izvještavanja, na kojem su mnogi posrnuli. Isto se dogodilo i medijima u ostalim dijelovima svijeta koji su se puno prije susreli s takvim poteškoćama u izvještavanju o terorizmu.

Događaji 11. rujna 2001. promijenili su geopolitičke odnose u svijetu, stvorili nove svjetske političke saveze koji su danas uobičajeni i praktički neupitni, a ni novinarstvo nije ostalo pošteđeno promjena koje je izazvala ta tragedija. Općepoznato je što nam je ono u danima, tjednima i mjesecima koji su uslijedili imalo reći o terorizmu i teroristima, Osami bin Ladenu i al-Qa'idi, gradonačelniku New Yorka, islamskim fundamentalistima, *World Trade* centru, sigurnosti u zračnim lukama, ratu George W. Busha protiv terorizma, nalaženju granice između gušenja građanskih prava i sloboda te važnosti nacionalne sigurnosti, djelovanju trauma na društvo, nevjerojatnom prenamaglašavanju “tragedije” američkog naroda te različitim drugim pitanjima. No što nam je ta tragedija mogla reći o samom novinarstvu?

Ta je tema jako važna zato što je novinarstvo, tijek vijesti, informacija, ideja, zapravo kružni sustav zapadnjačke demokracije. Zapravo, sam način

na koji mi doznajemo što je što u današnjem svijetu. Čak i naša nacionalna svijest uglavnom se temelji na novinarstvu i medijima. Dakako, bilo bi pogrešno umanjiti i ne spomenuti teškoće s kojima su se mediji suočili u pokrivanju jedinstvenih i dotad neviđenih događaja te svega onoga što je uslijedilo. Ipak, novinarstvo poslije 11. rujna u većini *mainstream* medija sadržava određeni broj ideoloških pretpostavki. Tako se smatralo da je ovo vrijeme za buđenje nacionalnih strasti, osobito u SAD-u, gdje se one koji su sumnjali u novu američku državnu politiku javno optuživalo da pomažu “neprijatelju”. Svi pokušaji medija da se događaji iz New Yorka povežu s prijašnjom, ali i sadašnjom američkom ulogom i politikom na Bliskom istoku i drugdje, odmah su odbacivani kao neozbiljni. Štoviše, nastojalo ih se pokazati i kao potencijalno opasne. Također je jedna od važnijih pojava u prvom valu pisanja u zapadnim medijima bila određena demonizacija muslimanskog svijeta i muslimana općenito.

A možda će razdoblje nakon 11. rujna najviše ostati zapamćeno kao doba kad su novinari postali “novinari Amerikanci”. Predvođene CNN-om, gotovo su sve televizijske postaje bile prepune crveno-bijelih crta i američkih zastava koje su se vijorile na ekranu. Logotipi televizijskih postaja bili su u nacionalnim bojama. U propagiranju domoljublja prednjačila je postaja *Fox News* Ruperta Murdocka, čijim su voditeljima na odjelima bile prišivene vrpce u bojama američke zastave. Dan Rather, voditelj CBS-ovih vijesti, gostovao je 17. rujna u emisiji Davida Lettermana. Tada je, držeći Lettermana za ruku plačući rekao: “George Bush je predsjednik, on donosi odluke ... ako me on želi u liniji, neka samo kaže gdje” (Zelizer/Allen, 2002.: 187).

Malo je bilo onih koji su se suprotstavili tom, za novinarstvo opasnom, trendu poput Marka Corpera, novinara tjednika *Time*, koji je u svojoj kolumni napisao da nije posao novinara da se pridruži javnosti u razvijanju zastava, nego da je novinarski posao izvještavanje i postavljanje pitanja. “Mi moramo istražiti mogućnost rata, a ne navijati da on i započne, mi moramo objasniti novu nacionalnu solidarnost, a ne je veličati” (Zelizer/Allen, 2002.: 187). To su i bili razlozi zbog kojih je Pat Dolan, direktor vijesti na postaji *News 12* zabranio stavljanje američkih simbola na ekran. No javnost nije prihvatila taj potez i Dolan se morao javno ispričati i izjaviti da su zaposlenici postaje “ponosni što su Amerikanci”.

Sve navedeno potvrđuje da su se od 11. rujna dogodile promjene u samoj novinarskoj kulturi, koje su vidljive na temelju:

- sporova o novinarskim pravilima, s mogućnošću prihvaćanja humanijeg pristupa u izvještavanju o kriznim stanjima;
- rasprava koje daju prednost sigurnosti i ne ističu konkretne zahtjeve;

- priznanja novinara, urednika i novinarskih organizacija da postoji potreba za čuvanjem fizičkog i psihičkog zdravlja izvjestitelja (Zelizer/Allen, 2002.: 74).

Iza trenutačnog izvještavanja o 11. rujnu bilo je mnogo pitanja vezanih uz širu ulogu novinarstva kao tumača i opskrbljivača sadržajem. Iako su različita mišljenja o tome kako se novinarstvo zbog toga promijenilo, postoji određen konsenzus s mišljenjem da se nalazimo u jednoj novoj eri izvještavanja. Ta pitanja, međutim, ostaju bez nekih jednoznačnih i jasnih odgovora, ponajviše što je novinarstvo, ali i sami su novinari više zabrinuti svojim “sada i ovdje” negoli budućnošću.

Vlast je umnogome konkretnija u traženju definiranja odnosa medija i terorizma, odnosno uloge medija u borbi s terorizmom i njegove prisutnosti u javnosti. Upravo ona prva iznosi inicijative za ograničenje građanskih i medijskih sloboda kojima se pokušava suzbiti velika prisutnost terorizma u medijima, usmjeriti i ojačati javno mnijenje protiv terorizma te staviti medije u službu borbe protiv terorista koju vode države, odnosno danas međunarodnog terorizma što ga vodi antiteroristička koalicija na čelu s SAD-om i Velikom Britanijom. No, treba reći da ti propisi u Sjedinjenim Državama, ako zanemarimo emocionalne izjave i pozive Georgea W. Busha prvih dana nakon tragedije i *Patriot Acta*, kojim su ograničene neke građanske slobode, nisu doneseni. No to nije bilo ni potrebno jer su komercijalne mreže i druge velike postaje i medijske kuće prepoznale svoje interes u potpori državnoj politici te su poduprle i razvile službenu propagandu. Ona im je donijela toliko utjecaj i profit da su bezrezervno poduprli odluku Bijele kuće da se krene u rat protiv terorizma, a potom i pod sličnim parolama i protiv iračkog diktatora Saddama Husseina (Tumber/Palmer, 2004.: 101). Unatoč tome što su se neki argumenti za posljednju oružanu intervenciju pokazali lažnima, te da akciju svog oslobađanja irački narod smatra okupacijom i da svakodnevno u Iraku ginu nedužni ljudi, velike američke medijske korporacije još uvijek čvrsto podupiru svoju vladu.

Posve je drukčije s Velikom Britanijom gdje odgovarajući propisi, zbog stanja u Sjevernoj Irskoj, ponajprije Zakon o državnoj tajni i sustav preporuka Ministarstva obrane (*Defence Advisory Notice System*) postoje već desetljećima. Tada su i najugledniji britanski mediji, kao informativne agencije Reuters i BBC prepoznali nužnost uvođenja vlastitih propisa koji sadržavaju upute novinarima kako izvještavati o terorizmu. Upravo potonja kompanija ima takav najstariji dokument na svijetu, instrukciju pod nazivom “Terorizam i nacionalna sigurnost” (Geljman, 2004.: 29). U preambuli dokumenta stoji da je “osnovna zadaća BBC-ja u praćenju terorističke situacije – govoriti istinu, brzo, oprezno, potpuno, odgovorno i izbjegavajući špekulacije”. Najveći dio instrukcije br. 18 posvećen je praćenju problema i stanja u Sjevernoj Irskoj, a od novinara se traži da im pristupaju s dvostrukom, trostru-

kom odgovornošću. “BBC poziva svoje suradnike da život u Sjevernoj Irskoj gledaju sveobuhvatno, a ne samo u kontekstu sukoba i terorističkih akcija. U tom dijelu Velike Britanije prebivaju živi ljudi i njima ne mora biti ugodno čitati i slušati o svojoj provinciji samo kao izvoru terorizma” (Geljman, 2004.: 30).

Pokušaji da temeljna načela tog dokumenta profesionalne organizacije prihvate i na međunarodnoj razini u novinarskoj sredini nisu naišli na širu potporu. Na žalost, istu indiferentnost novinari pokazuju i kad države uvode ograničenja na njihov rad, uključujući i izvještavanje o terorizmu. Tako je za novinare u Izraelu, koji je od prvog dana svog postojanja u ratu, posve uobičajeno da svi njihovi materijali o nacionalnoj sigurnosti i terorizmu prije objave moraju dobiti odobrenje vojne cenzure (Geljman, 2004.: 38). Stoga tamošnji mediji takvu informaciju u pravilu prenose iz stranih medija. A u Rusiji je profesija, nakon talačke krize u jednome moskovskom kazalištu 2002., predložila dobrovoljnu Antiterorističku konvenciju, koju su prihvatili svi vodeći mediji. “Ograničenje slobode distribuiranja informacije neizbježno je i objektivno nužno. Ograničenje nije gušenje prava i sloboda, ono je uspostava granica, određivanje zona s različitim djelovanjem zakona i pravila. Kad ograničavamo slobodu informiranja u vrijeme terorističkih akcija, sve je jasno: u tim trenucima spašavamo ljude” (Geljman, 2004.: 23-24). A kad tako u svojoj knjizi piše jedan novinar, i ne čudi što je ozakonjivanje ograničenja medijskih sloboda, unošenjem izmjena u zakon o borbi s terorizmom nakon tragedije u Beslanu, za rusko novinarstvo prošlo gotovo neprimijećeno.

“Ono što nije objavljeno u medijima, nije se ni dogodilo”, uzrečica je koja se posljednjih godina zbog iznimne informacijske i medijske ekspanzije u svijetu često koristi. Toliko da nismo ni svjesni njezina značenja, što najbolje potvrđuje sve prethodno rečeno. Naime, medijski terorizam također je nekako neprimjetno postao našom uobičajenom svakidašnjicom. Ali ne samo za javnost, nego i za medije koji nisu samo njegov sudionik, nego i pozornica na kojoj se takav suvremeni terorizam odvija. No još veću zabrinutost izaziva činjenica što su mediji vrlo često promatrači medijskog terorizma. Nesvjesno ili ne, oni postaju pomagačima terorista, ali i vlasti, one iste koju bi u demokratskom društvu trebali kontrolirati, a ne zdušno podupirati. Suprotno funkciji koju moraju obnašati, mediji su postali oružje u rukama terorista i vlasti, masovno oružje koje ubija.

Literatura

- Cyganov, Viktor 2004.: *Media-terrorizm: Terrorizm i sredstva massovoj informacii*, Nika-Centr, Kijev
- Geljman, Marat, 2004.: *Russkij sposob (Terrorizm i mass-media v tretjem tysjachiletii)*, Guelman, Moskva
- Han, Henry H. (ur.), 1993.: *Terrorism and political violence limits and possibilities of legal control*, Oceana, New York
- Hoffman, Bruce, 2003.: *Terrorizm – vzgljad iznutri*, Ultra; Kultura, Moskva
- Kalinić, Pavle, 2003.: *Teror i terorizam*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
- Malović, Stjepan, 2004.: *Medijski prijepori*, Izvori, Zagreb
- Panarin, Igor / Panarina, Larisa, 2003.: *Informacionnaja vojna i mir*, OLMA-PRESS, Moskva
- Schmid, Alex, 1989.: *Terrorism and the Media, Terrorism and political Violence*, 1(4)
- Tumber, Howard / Palmer, Jerry, 2004.: *Media at War: The Iraq Crisis*, SAGE Publications, London
- Wievorka, Michel, 1993.: *The Making of Terrorism*, University of Chicago Press, Chicago
- Zelizer, Barbie / Allen, Stuart, 2002.: *Journalism after September 11*, Routledge, London

Jelena Jurišić
Marko Šapit

*IMPACT OF TERRORISM
ON THE MEDIA'S ROLE AND ACTIVITY*

Summary

In the wake of 11 September 2001 not only the scope and the goals of terrorism drastically expanded but also the circle of social groups and institutions it encroaches upon. The essence of the “classical” terrorism is aptly summarized by the old Chinese adage: “kill one, scare hundreds”. The attack on the WTC altered these numbers not only for that attack but also for most terrorist attacks all over the world, so this aphorism might now run: “kill thousands, scare billions”. If the classical terrorism was a sort of a “trio” whose participants were “terrorists + their victims + power”, contemporary terrorism increasingly takes the form of a “quartet”: “terrorists + their victims + power + mass media”.

Key words: terrorism, mass media, information terrorism, media terrorism, freedom of the media and information, limitations of media freedoms

Mailing address: Hrvatski studiji, Ulica grada Vukovara 68,
HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* jelena.juriscic@zg.htnet.hr